

УДК [37.015.3:796]: 061.2 "185"

ФОРМИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ БУКОВИНИ (II ПОЛОВИНА XIX СТ.) У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСЬКОГО ТОВАРИСТВА «СОЮЗ»

Кожокар Марина Василівна
м. Чернівці

У статті автора розглянуто діяльність українського студентського товариства Чернівецького університету «Союз» II половини XIX століття: аспекти заснування та класифікація членів, зв'язки із громадськістю краю та роботу із дотичними товариствами на регіональному рівні тощо. Доведено, що патріотичне виховання студентів Буковини досліджуваного періоду визначалось у усвідомленні молоддю власного українського «Я» через різноманітні форми роботи: декламаторсько-пісенних вечорниць, відчитів, театральних вистав, обрядових свят із народними танцями, піснями, розвагами та іграми тощо.

Ключові слова: товариства, студенти, Буковина, членство, слов'янофільські настрої, театральні вистави.

Актуальність теми дослідження. Актуальною проблемою сьогодення є забезпечення всебічного розвитку особистості, формування і вдосконалення основних норм, ідеалів, принципів, цінностей, правил поведінки студентської молоді в системі вищої освіти. Розв'язання завдань національного виховання, набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої моральної та міжнародної культури особистості, формування рис громадянина української держави, розвиненого духовно, фізично досконалого, із високим рівнем моральної, естетичної, правової, трудової, екологічної культури, вимагає докорінної перебудови виховної роботи у вищих закладах освіти.

Розвиток сучасної педагогічної думки неможливий без осмислення і усвідомлення історичного досвіду. Обізнаність із педагогічними ідеями та освітньою діяльністю видатних діячів минулого та їх творче використання належить до найдієвіших чинників, що зумовлюють прогрес педагогічної теорії та практики. Використання творчих пошуків та знахідок попередників дозволяє поєднати сучасне з минулим, накреслити основні тенденції майбутнього розвитку, забезпечити єдність та наступність історико-педагогічного процесу.

Звернення до історичного досвіду нашої країни є особливо актуальним у часи активних пошуків нових шляхів суспільного розвитку, що несе зміну підходів до розбудови системи вищої освіти, оскільки вона сприяє вихованню суспільної свідомості і виступає гарантом його стабільнос-

ті. Висхідною умовою сучасного реформування системи національної освіти є вивчення історичного досвіду, що, дозволить спрогнозувати її функціонування у перспективі й уникнути помилок минулого. Особливий інтерес у цьому відношенні становить період кінця XIX – перша третина XX століття, який характеризується інтенсивними соціально-економічними та культурними перетвореннями, великою кількістю реформаторських процесів у освітній галузі.

Постановка завдання. Проаналізувавши діяльність українського товариства «Союз» у напрямі патріотичного виховання студентської молоді Буковини, виокремити ідеї, творче використання яких може бути ефективним у вихованні сучасного студентства.

Виклад основного матеріалу. Датою започаткування студентського руху Буковини вважаємо заснування університету в Чернівцях 4 жовтня 1875 року. Саме протягом першого року діяльності цього вишу постають цілий ряд студентських товариств: інтернаціональне консервативне об'єднання «Austria», український «Союз», «Akademische Lesehalle» («Академічна читальня»), румунське «Arboroasa».

Розглянемо засади започаткування, мету, напрями роботи та результати діяльності українського товариства студентів та викладачів «Союз». Протягом жовтня 1875 року ініціативна група у складі громадських діячів і представників молоді краю у складі Д.Вінцковський, В.Ступницький, І.Семака, О.Кисілевський, Ю.Війчук, О.Шушковський, В.Вільчинський на п'яти підготовчих нарадах ухвалила назву товариства «Общество Русских академиків Союз в Черновцах» та положення статуту, який за підписами 22 активістів передано у державні установи для затвердження [3, с.3].

Мета діяльності товариства за статутом визначалась наступним чином: «Союз має задачу об'єднати всіх руських академиків (на думку деяких дослідників термін «академіки» визначав студентів та викладачів, а також учнів середніх закладів освіти – М.К.) тuteйшого університету втіснув зв'язь для товариського життя, наукового удосконалення, він має заціплювати щиро руські почуття в серцях руської молоді, піддержувати любов до всього, що руське» [3, с.5].

Право на членство у товаристві отримували окрім русинів (лат. Rutheni, Ruteni) етнографічна група українців Буковини, Галичини і Закарпаття. У кінці 18 століття на початку 20

ст. така латинізована форма використовувалась у Австро-Угорській імперії як етнонім українців та їх підгруп) інші слов'яни, що «сприяють» русинам [9]

Обов'язки членів товариства розподілялись на дві групи: 1) по відношенню до своїх товаришів; 2) по відношенню до українського народу та суспільства. А саме: «Союзане мають спомогати друг друга матеріально й морально, а то все під проводом таких руських мужів набрати змолоду гарту характеру, щоб побороти ворожі сили у будучності» [3, с.12]. Члени товариства повинні були свідомо морально та матеріально підтримувати один одного та під керівництвом старших виховувати такі риси характеру як освіченість, витривалість, здатність на самопожертву, чесність, патріотизм тощо, та вміти ці якості проявити у дорослому житті. Зокрема, зайнявши у суспільстві гідну позицію, прикладати максимальних зусиль для процвітання українського народу: «...все й всюди явно і з відкритим серцем яко Русин виступати й для добра нашого народу ділати...» [3, с.12].

Академічне товариство «Союз» членів у своїх рядах розділило на 4 категорії: дійсні члени; члени-засновники – заклади та визначні особи, що сприяли організації «Союзу»; почесні та спомогаючи члени. Протягом першого року діяльності дійсних членів вищезгаданого товариства було 30. Представниками членів засновників були О.Сабат, М.Гакман, І.Пасичинський, М.Сабат, І.Кисілевський, Т.Максимович, М.Драгоманів, Г.Носієвич, Ф.Кальоцик, Т.Усатюк, В.Хариневич, редакції засобів масової інформації «Слово», «Наука», «Правда», «Руський Сіон» (м.Львів) та літературне товариство «Руська Бесіда» в Чернівцях. В число спомогаючих членів входили В.Кисілевський, В.Данчул, М.Шармакевич, В.Волян, Ю.Кобилянський.

Опікунами товариства серед професорсько-викладацького складу стали професори університету Е.Калужницький та Г.Онишкевич [Буковал С.VI].

Відзнакою членства у «Союзі» була синьо-біло-червона стрічка, яку через 10 років замінено синьо-золото-синьою [4, с.504-508].

Крім спонукальної та організаційної допомоги, літературне товариство «Руська Бесіда» надало у користування «Союзу» власні приміщення. Взагалі, «Союз» наслідує її відкритість для всіх, на всі заходи товариства оголошувалась вільний вхід. Однією із основних початкових форм діяльності товариства стали вечорниці. Лише деякі з них були тематичними і планувались заздалегідь. Вечорниці, присвячені діяльності А. Міцкевича (які організували внаслідок участі у дотичному заході, проведеному польською громадою) включали в себе читання поетичної новели «Дзяди», обговорення діяльності автора у національно-визвольному русі, презентацію власних поетичних творів тощо.

Окреме місце посідають вечорниці присвячені народним святкам, Дню Святого Миколая, різдвяним та пасхальним святкам. Організатори проводили народні гуляння та забави, широко використовували рухливі ігри та ігри із пісенним супроводом, хороводи та імпрези.

Національно-свідомі прояви членів товариства проявляються одразу. Протягом перших років діяльності на вечорницях серед активних учасників студентського руху висловлювалась думка про зібрання творів впливових борців національно-визвольного руху Європи та царської Росії. Схвалення «Союзанської» громади отримало придбання у грудні 1877 року великої кількості нового видання поезії Тараса Шевченка [5, с.504].

Необхідно зазначити, що під час сербсько-турецької війни в 1876 році із солідарності із князівством Сербія «Союз» не організував жодної вечорниці розважального характеру «в то время, коли браття наші Сербии так великого поражения дознали» [5, с.504].

До програми офіційного зібрання «Союзу», так званого «вечерка» (систематичного, запланованого, тематичного масового заходу – М.К.) обов'язково входили такі офіційні складові – звіт голови товариства про діяльність протягом

року або виступи впливових осіб, виступи членів та гостей та концертні заходи: декламаторські та хорові імпрези. Необхідно зазначити, що такі систематичні події у житті товариства відвідувала значна кількість представників української громади – члени «Союзу» та інших громадських організацій, викладачі університету, учні середніх закладів освіти тощо. Альманах, виданий до 10-річчя діяльності товариства засвідчує, що ці заходи були єдиним способом і місцем, де могли «зійтися всі українці без різниці віку, походження чи віросповідання» для обміну думками, гуртування «в користь нашого народу» [3, с.7].

Ще однією із причин уваги до діяльності «Союзу» стали слов'янофільські настрої, та за твердженням В.Симовича, ворожість до всього німецького: «Буковина – се не виключно волоський край, політий зверху німецькою культурою» [5, с.504]. Прикладами таких налаштувань стали списки членів товариства, подані ректору університету на українській мові та офіційний лист товариству «DeutscherKlub» від 25 лютого 1876 року виготовлений по «руськи» [там само].

Майже одразу діяльність товариства українських академіків охопило інші ділянки товариського життя краю. Прагнення консолідувати різноманітні друковані наукові праці, поезію та прозу, газети та часописи різних регіонів з метою ознайомлення з цим матеріалом всіх бажаючих призвело до організації власної читальні та бібліотеки [6].

Перші протоколи засідань товариства дозволили В.Симовичу визначити започаткування видавничого напрямку діяльності товариства: власним коштом протягом зими-весни 1875-1876 рр. «Союз» видав 30 тиражів листівок-одноднівок, так званих «метеликів». Їх тематика загалом поділялась на три напрями: пропагандистський, інформаційний та розважальний [6, с.43].

В 1877 році окремим тиражем надруковано промову К.Ганкевича «Гостинець з Черновець» з приводу початку видавництва української літератури в Чернівцях університеті [5, с.507].

Від 1893 року «Союз» перебирає на себе видавництво «Бібліотеки для руської молодіж» [5, с.512].

Аналіз протоколів товариства доводить різноплановість та різноманітність організованих товариством заходів. Наприклад, 27 березня 1880 року «Союз» проводить вечірку в честь скасування панщини, 5 лютого 1882 – на честь Т.Г.Шевченка, 4 червня 1881 – благодійний захід, з метою збору коштів на пам'ятник М. Шашкевичу [5, с.506-507].

Не тільки приємні події знаходили увагу членів «Союзу». Члени організації віддали останню шану, відвідавши похорони отця В.Продана, М.Мільковича, Г.Онишкевича у Відні, отця Г.Воробкевича. Враховуючи той факт, що організація об'єднала і православних, і греко-католиків, 1 травня 1876 «Союз» організував академію в пам'ять митрополита Є.Гакмана, а через п'ять днів – поминки по уніатову Яхимовичу [5, с.504].

Діяльність товариства «Союз» не обмежувалась столицею Буковини. Налагоджуючи контакти із селянами, члени організації відвідували та похвалювали роботу місцевих читалень та розширювали їхню мережу. Так, систематично та активно союзанці допомагали читальням в С.Раранча, Самушин, Валява та галицькому селищу Панківці.

Співпрацю «Союзу» із сільськими громадами активно підтримував існуючий при академічному товаристві пісенний гурток. Декламаторсько-пісенні вечорниці, відчити, театральні вистави, народні танці тощо організовані «Союзом» збирали численну кількість слухачів. Виступ хору товариства, яким диригував студент університету О.Кисілевський зібрав «таку кількість русинів, що не вміщала зала». У подальшому диригентами хору були С.Смаль-Стоцький, С.Виднівський.Виїзні концерти, основною метою яких була пропаганда української пісні як складової культурного надбання та пробудження патріотичних почут-

тівбуковинських українців, ставали все більш популярними [8].

Крім того, союзанці не обмежувались у своїй діяльності студентством, а залучали до неї учнів середніх закладів освіти, зокрема гімназистів. Разом із ними члени товариства проводили просвітню та пропагандистську роботу: розповсюджували наукову та популярну літературу, збирали кошти на друк та приймали участь у розробці листівок, одноденних газетних листків; виступали на організованих ними концертах. Така активна співпраця та зацікавлення «Союзу» у справах шкільної молоді сприяли відкриттю у 1880 році «Літературно-історичного гуртку «взцільюсовершення наукового і піддержки духа національного межи членами» [5, с.507].

Протягом 1882 року члени товариства допомагали у відкритті української гімназії в Кіцмані – крім організаційної роботи, хор та театральний гурток «Союзу» давали на імprovізованій сцені вистави за творами відомих українських авторів та власними сценаріями. До визначних активістів цього напрямку долучались І.Окуневський, Є.Пігуляк, В.Волян, О.Манастирський.

В громадському житті краю члени «Союзу» виділялись на фоні інших систематичною та жвавою діяльністю на регіональному рівні. Перш за все, ця активність стала результатом головування С.Смаль-Стоцького. У 1880 році делегація товариства приймала участь у прийнятті цісаря Франца Йосифа, 1881 – у загальностудентському вічі у Коломиї. В 1884 році товариство разом із іншими українськими, польськими і чеськими організаціями Буковини організували величне слов'янське свято з нагоди 1000-річчя смерті апостола Кирила, а згодом «Союз» розпочав підготовку до святкування власної річниці діяльності.

У 1892 році «Союз» ініціював скликання з'їзду українських «академіків» у Львові, в якому взяли участь галицькі товариства «Січ», львівські «Ватра», «Академічне Братство» і «Академічна Громада» [2, с. С.780].

Правда, за даними інших дослідників «Академічна Громада» виникла 26 січня 1896 року післязлиття «Академічне Братство» і студентського товариства «Ватра». Громада діяла протягом 25 років (1896-1921 рр.), поєднуючи в собі функції читальні й самопомогового товариства, видавала власний журнал «Молода Україна».

Товариство проводило широку освітню роботу серед українського населення, спрямовану на пробудження національної самосвідомості. При громаді діяли драматичний, правничий, літературний, філософський, економіко-соціальний та інші гуртки. Товариство організувало курси з історії України, географії, права, німецької мови для робітників, науки доповіді у сільських та міських читальнях, забезпечувало їх книжками й виданнями серії «Дешева бібліотека».

Товариство продовжувало принципову політику мирного співіснування та співпраці із дотичними організаціями. Проте, союзанці не спілкуються із організаціями, що пропагували превілеї однієї нації над іншою та германізацію Буковини: протокол зборів «Союзу» від 18 січня 1891 року засвідчують про відмову взяти участь у святкуванні дня народження австрійського поета та драматурга Ф.Грільпарцера, яку організувала «Akademische Lesehalle» «культуртрегерська (використано в іронічному сенсі), німецько-жидівська, яка нехтує національні стремління в Австрії» [5, с. 510].

Ще один протокол зборів товариства від 3 лютого 1891 року зафіксував негативне становище по відношенню до новозаснованого католицького товариства «Unitas». У ньому зазначено, що «Ми, Русини, маємо інші ...ідеали, ніж пропаговане католицизму, а проти нього самого ніхто з товаришів ніколи не виступав» [5, с.511].

Саме 1885 рік відзначився ростом кількості членів товариства – 17 засновників, 29 почесних та 49 допомагаючих членів; надзвичайного розвитку дістала бібліотека: її

фонди збільшились до 219 одиниць зберігання, а число газет та часописів, що виписувались «Союзом» на українській, німецькій, польській, сербській мові сягнуло 30. Святкування 10-річчя заснування «Союзу» у серпні того ж року перетворилось на з'їзд української студентської молоді з Києва, Львова, Кракова, Відня і Чернівців. В програмі святкувань були студентські наради, академія на честь Ю.Федьковича, прогулянки, поетичні вечорниці, урочистий вечір. Вітання до союзанців промовляли найкращі представники наддніпрянського студентства (?) Арабажин та галичанин Є.Калитовський [3].

До цієї дати буковинськими студентами було видано ювілейний «Буковинський альманах». Видавничу комісію складалася із О.Волянського, Г.Ганкевича, Никоровича, К.Лукашевича, Л.Бачинського та запрошеного К.Ганкевича; відповідальним за друк призначили О.Поповича.

Розглядаючи діяльність українського товариства «Союз» в контексті виховання молоді, не можемо не відзначити, що в напрямі патріотичного виховання студентів, членів організації роздирали протиріччя. А саме, академічне товариство «Союз» на початку своєї діяльності знаходилося під потужним впливом москвофілів: Григорович, Грабович, Війчук, Шушковський, Березовський, Подлуський, Фольварків, Жалковський, Клим – студенти Чернівецького університету отримували стипендію російського консула, а по закінченню були змушені їхати на роботу в Російську імперію [7, с.17]

Народницький напрям розвитку товариства очолював у 1878 році студент-філолог С.Смаль-Стоцький, який згодом обраний головою «Союзу». Його помічник та одномісць, ще один лідер української народовецької групи К.Лукашевич, характеризує діяльність товариства виразив «жваву активність то пробоевість українофільських елементів серед студентства». На його думку, загальна мета діяльності «Союзу» полягала в усвідомленні молоддю власного українського «Я» через різноманітні форми роботи.

Період 1884-86 рр. характеризувався внутрішньою боротьбою із представниками москвофільської течії. Не дивлячись на інтриги, провокації та протести останніх, 24 квітня 1886 року «Союз» позбавився членів, що пропагували «московський шлях». Причиною цього стало оприлюднення на засіданні товариства результатів дослідження професора Ф.Міклесича (Відень), в якому він порівнюючи граматику слов'янських мов, підкреслив та остаточно визначив відмінність української мови від російської, її особливості, індивідуальність та «незалежність» [1; 5, с.508].

Наступним кроком на шляху національного визначення членів товариства стало рішення засідання «Союзу» 17 грудня 1886 року про ведення ділової документації на українській мові «придержуючи ся граматики Осадць». Згодом, весною 1889 року відбулося затвердження використання фонетичного правопису [5, с.508].

Кінець 80-тих років XIX ст. характеризувався малопомітною працею товариства. Причинами стали різке зменшення членів (критична межа сягнула всього 11 осіб у 1888 році) та систематична боротьба із москвофільським академічним товариством «Буковина», заснованим тими союзанцями, які були виключені із організації. Крім того, необхідно визначити, що саме заходи просвітницько-розважального плану визначались масовим відвідуванням. А протягом 1888 року члени спілки носять жалобу по Ю.Федьковичу і свідомо не організують власні розваги та не приймають участь у чужих заходах.

Висновки. Отже, патріотичне виховання студентів Буковини досліджуваного періоду визначалось у усвідомленні молоддю власного українського «Я» через різноманітні форми роботи: декламаторсько-пісенних вечорниць, відчитів, театральних вистав, свят із народними танцями тощо. Співпраця із громадськістю краю, товариствами різних

напрямів місцевого університету та дотичних спілок Галичини та Закарпаття, потужна видавнича діяльність дозволяла оприлюднювати результати патріотичного виховання

молодого покоління. У подальшому необхідно проаналізувати діяльність всіх товариств університету м.Чернівці Австро-угорського та румунського періодів.

Література та джерела

1. Бабич Н.Д. 15 не останніх із могікан: Педагоги і вчені Буковини другої половини XIX – початку XX століття: Науковий нарис / Надія Денисівна Бабич. – Чернівці: Букрек, 2010. – 320 с.
2. Буковина, її минуле сучасне / за ред. Д.Квітковського, Т.Бриндзана, А.Жуковського. – Париж; Філадельфія; Детройт: Зелена Буковина, 1956. – 965 с.
3. Буковинській альманахъ выданий въ пам'ять десятильетного существованія (1875-1885) общества русских академикомъ «Союзъ» въ Черновцахъ: [Изъпечатнъ Г.Чопла]. – Черновць, 1885. – С. I-XII. – 178с.
4. Енциклопедія українознавства 10-х томах. / Голов.редактор В.Кубійович. – Париж, Нью-Йорк:«Молоде життя»-«НТШ»; 1954-1989, 1993-2000.
5. Сімович В. Розвиток студентського життя в Чернівцях // Січ 1868-1908: Альманах в пам'ять 40-х роковин основания товариства «Січ» у Відні / Зібрали і видали Зенон Кузеля і Микола Чайківський. – Львів: Друкарня т-ва ім. Шевченка, 1908. – 538 с.
6. Старик В. Від Сараєво до Парижа Буковинський Interregnum 1914-1921 (II частина. Між націоналізмом і толерантністю). – Чернівці: Прут, 2009. – 168 с.
7. Стоцький С. Наука руської мови в школах середніх на Буковині / Д-р Ст. Стоцький. – Чернівці, 1893. – 26 с.
8. Шоліна Т.В. Роль Степана Смалья-Стоцького в пропаганді культури, образования и здорового способа жизни на Буковинеконца XIX – начала XX веков [Електронний ресурс]. □ Режим доступу: □<http://www.jurnal.org/articles/2009/ped49.html>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
9. Ruthenians // Internet Encyclopedia of Ukraine [Електронний ресурс]. □ Режим доступу: □<http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?AddButton=page>. – Загол. з екрану. – Мова англ.

В статье автора рассмотрена деятельность украинского студенческого общества Черновицкого университета «Союз» II половины XIX века: аспекты основания и классификация членов, связи с общественностью края и работу с подобными организациями на региональном уровне. Доказано, что патриотическое воспитание студентов Буковины исследуемого периода определялось в осознании молодежью собственного украинского «Я» через разнообразные формы работы: декламаторско-песенные вечера, чтения, театральные спектакли, праздники-обряды с народными танцами, песнями, развлечениями и играми. Ключевые слова: общества, студенты, Буковина, членство, словянофильские настроения, театральные спектакли.

Provision of all-round development of personality, formation and improvement of basic norms, ideals, principles, values, rules of conduct of students in higher educational establishment is an important issue nowadays. Solving the problems of national education, acquiring younger generation of social experience, inheritance of spiritual heritage of the Ukrainian people, achieving the high moral and ethnic cultural identity, formation as citizens of the Ukrainian state, development of spiritual, physically developed person, with high moral, aesthetic, legal, labour, environmental culture requires a radical restructuring of educational work in institutions of higher education. The author has examined the activities of Ukrainian Student Society of the University of Chernivtsi "Souz" of the second half of the nineteenth century: aspects of the base and the classification of members, public relations edge that work with similar organizations at the regional level. It has been proved that the patriotic education of Bukovina students under the study period was defined by the awareness of young people's own Ukrainian "I" through a variety of forms: declamatory songs, readings, theater performances, festivals, ceremonies with folk dances, songs, entertainment and games. The analysis has been conducted of systematic, planned and thematic public meetings, the so-called "vechirok", defined by their binding components - report about the activities of the head of society throughout the year, guest appearances, lectures on various topics, and live entertainment.

Key words: society, students, Bukovina, membership, performances.

УДК 378.008.6

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В США

Козубовська Ірина Василівна
Стойка Олеся Ярославівна
м.Ужгород

В статті розглядаються питання вищої освіти та її фінансової підтримки. Підкреслюється необхідність в процесі реформування вітчизняної системи вищої освіти враховувати досвід зарубіжних країн, зокрема США, де існують цікаві форми фінансової допомоги студентській молоді. Загалом, значні масштаби державного і приватного фінансування вищої освіти США, а також наявність у вузів інших джерел доходів дозволяє проводити досить гнучку фінансову політику.

Ключові слова: США, вища освіта, фінансова підтримка.

Упродовж останніх років в Україні значна увага звертається на реформування вищої освіти. Цим питанням

присвячено чимало досліджень вітчизняних учених (І.Бех, І.Зяюн, В.Кравець, В.Кремень, Н.Ничкало та ін.). Водночас, зауважимо, що ефективність вищої освіти в значній мірі залежить від обсягів її фінансування, які в нашій країні є недостатніми. Тому вважаємо, що це питання потребує більш глибокого вивчення, в тому числі й осмислення зарубіжного досвіду.

Одним з аспектів регулювання державою вищої школи виступає рівень фінансування. В Україні, як визначено Законом України «Про вищу освіту», фінансування вищих навчальних закладів державної форми власності здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, а вищих закладів освіти приватної форми власності – за рахунок коштів їх власників.

Як відомо, в Україні для студентів, які навчаються за державним замовленням, навчання безкоштовне (правда, обсяги держзамовлення щороку скорочуються). Крім того, при успішному навчанні виплачується щомісячна стипендія за рахунок держави. Проте громадяни мають право навчатися за власні кошти та кошти роботодавців, спонсорів тощо. Можливе кредитування оплати за навчання. Державний цільовий пільговий кредит на здобуття вищої освіти можуть отримати молоді громадяни України віком від 14 до 35 років, які успішно склали вступні іспити або навчаються на будь-якому курсі вузу. Система погашення та відсоткова ставка за державним кредитом: сума кредиту повертається із сплатою 3% річних протягом 15 років починаючи з дванадцятого місяця після закінчення навчання у вищому навчальному закладі до Державного бюджету України з виплатою щороку однієї п'ятнадцятої частини загальної суми одержаного кредиту та відсотків за користування ним [1]. Слід зауважити, що отримати цей кредит досить складно.

У США роль федерального міністерства освіти у більшості випадків полягає у фінансуванні вищих закладів освіти шляхом надання стипендій на навчання для студентів і грантів на наукові дослідження. Фінансування вищої школи в США здійснюється як федеральним урядом (фінансова допомога студентам через гранти на навчання, довгострокові кредити на навчання, програми надання роботи під час навчання, гранти на дослідження), так і керівництвом штатів (для державних вищих навчальних закладів – через пряме фінансування, гранти на дослідження і фінансову допомогу студентам, для приватних – тільки через фінансову допомогу студентам, гранти на дослідження). Водночас, зауважимо, що сьогодні спостерігається тенденція до скорочення державної підтримки освіти.

Фінансування вищої школи США, яке має два джерела – приватний капітал і державний бюджет, одне з найбільших у світі. Спочатку вища освіта отримувала фінансові засоби в основному від приватного капіталу, а державне фінансування було незначним. Тільки в другій половині минулого століття обсяги державного фінансування стали перевищувати приватні. На сьогодні спостерігається стабільна тенденція балансування між державними і ринковими пріоритетами.

Приблизно одна третина американської вищої освіти фінансується приватним капіталом – це приватні особи, благодійні фонди і корпорації. Причому половину всього фінансування становлять пожертви приватних осіб, зазвичай випускників вузів. У США розповсюджено створення асоціацій випускників, членство в яких є почесним, а постійні пожертви забезпечують визнання в суспільстві.

Благодійні фонди та організації, такі як Фонд Форда, Фонд Рокфеллера, Фонд Дьюка, Фонд Карнегі та ін. добре відомі в США і є важливим джерелом фінансування американської вищої освіти.

Державне фінансування здійснюється за трьома основними напрямками – наукові дослідження, інституційна допомога і допомога студентам. У 50-60-их роках минулого століття федеральний уряд виділяв значні асигнування на розвиток наукової сфери і створення групи провідних дослідницьких університетів, а не на розвиток вищої освіти. Основна частина цих коштів призначалася невеликій кількості вузів, де були зосереджені кращі наукові кадри і найбільш талановита молодь. Близько 90% всіх федеральних субсидій спрямовувалися в середньому у 100 навчальних закладів, а інші вузи отримували незначну частку державного фінансування й значно поступалася за своїм рівнем [2]. Така тенденція притаманна й початку XXI століття.

Наукові дослідження в США фінансуються в основному федеральним бюджетом, який розподіляє кошти серед міністерств та інших структур для подальшого їх спрямування у дослідницькі університети. Значні засоби для проведення наукових досліджень отримують Міністерство

охорони здоров'я, Міністерство енергетики, Національний науковий фонд, Міністерство оборони та ін.

Кошти для наукових досліджень університети отримують через різноманітні гранти, спільні договори, які укладаються між вузом і корпорацією, а також державні контракти. Всі зазначені способи фінансування наукових досліджень використовуються вищими навчальними закладами поряд з приватним капіталом.

Доходи вищих навчальних закладів США складаються не тільки з державних асигнувань чи приватних коштів. Джерелом доходів є також власні засоби. Так, у 2000-2001 н.р. з державного бюджету американські вузи отримали 39,8% загального доходу, а власні засоби склали 9,4%. Власні джерела включають доходи від надання освітніх послуг, допоміжних підприємств і медичних закладів, які належать вузу, а також інвестиційної діяльності. Плата за навчання є окремим джерелом доходів вузів.

Вартість американської вищої освіти відрізняється відповідно до статусу, рівня і типу вузів. Так, навчання у державних вищих навчальних закладах у 2011-2012 н.р. обходилося в середньому в 14292 дол. У недержавних вузах плата за навчання становить сьогодні в середньому 33047 дол. [3]. При цьому слід зауважити, що плата за навчання постійно зростає, що негативно позначається на кількості бажаючих отримати вищу освіту. У зв'язку з цим, деякі ВНЗ самостійно стали знижувати плату за навчання. Так, починаючи з 2001 року Бетані коледж (Bethany College) у штаті Західна Вірджинія знизив вартість навчання з 21 тис. до 12 тис. дол., тобто практично в два рази. За даними Національної асоціації незалежних коледжів (National Association of Independent Colleges and Universities) зниження оплати за навчання в таких вузах як Бетані коледж, Вісліан коледж (Wesleyan College) у Північній Кароліні, Блуефілд коледж (Bluefield College) у Вірджинії, Пайн Мейнор коледж (Pine Manor College) у Масачусетсі та ін. спричинило значне зростання кількості абітурієнтів [4].

Висока вартість освіти зумовила необхідність формування системи фінансової підтримки студентів, яка б передбачала надання допомоги не тільки федеральним урядом чи урядами штатів, а й приватними особами, благодійними фондами, корпораціями, а також безпосередньо вищими навчальними закладами.

Витрати американців на здобуття вищої освіти складають суттєву частку їх загальних витрат. Практично з часу народження дитини батьки відкладають гроші на її навчання. Якщо сім'я має низькі доходи, вона має можливість отримати допомогу на навчання дітей. Теоретично фінансову підтримку можуть одержати абсолютно всі студенти. Однак перевага надається особам із малозабезпечених сімей, представникам расово-етнічних меншин, студентам, які досягли значних успіхів у навчанні.

Федеральна підтримка студентів здійснюється згідно Програми федеральної фінансової допомоги (Title IV Federal Financial Aid Program). Всі студенти акредитованих вузів, факультетів і програм є її безпосередніми учасниками. У 2007-2008 н. р. частка студентів вузів, які одержують будь-яку фінансову допомогу, склала 71,3%, а федеральну фінансову допомогу – 56,7% [3]. Існують певні відмінності у видах фінансової допомоги, відповідно до рівнів вищої школи. Так, на переддипломному рівні – це гранти, а на дипломному рівні – стипендії. Позики видаються однаково на обох рівнях.

Клопотання про фінансову допомогу студент може подавати безпосередньо до вузу, Департаменту вищої освіти штату або Міністерства освіти США. Для отримання окремих видів грошової підтримки необхідно довести наявність матеріальних труднощів у сім'ї. Вартість навчання, а також додаткові неосвітні витрати оцінюються у відділі фінансової допомоги навчального закладу. Критерієм надання федеральної фінансової підтримки є прогнозований розмір вклату сімей у вищу освіту, який встановлюється Конгре-

сом США [5].

Видами фінансової допомоги є гранти, позики, стипендії та податкові пільги.

Гранти – це грошові або інші засоби, які надаються безкоштовно і без повернення. Гранти, які можуть бути як регулярними виплатами, так і разовими, фінансуються державними чи приватними суб'єктами, а також безпосередньо самими вузами. При цьому студент зобов'язаний після закінчення вищого навчального закладу відпрацювати в даному регіоні за певною спеціальністю близько 5-10 років. Часто гранти на навчання виділяють релігійні або національні громади; рідше – меценати або компанії. Також виділяють особливі гранти, засновані певними організаціями, наприклад, гранти Національного наукового фонду, Комісії з ядерної енергії, Національного фонду з досліджень космосу, Національного інституту охорони здоров'я та ін. Гранти також можуть надаватися самим вузом, особливо це притаманно приватним престижним навчальним закладам. В цілому приватних і вузівських грантів не так багато, а їх найбільша кількість надається федеральним урядом.

Федеральний уряд передбачає два основних типи грантів: гранти Пелла (Pell Grants) і Додаткові освітні гранти (Supplemental Educational Opportunity Grants). Грант Пелла, названий на честь сенатора Клайборна Пелла – це найпоширеніший у США вид фінансової допомоги [6, с.201]. Сума гранту розраховується за спеціальним Індексом Гранту Пелла (Pell Grant Index), який враховує фінансові можливості студента, доходи його сім'ї, вартість навчання у коледжі, програму навчання та ін. Грант Пелла вигідно відрізняється від інших грантів і стипендій тим, що при індексі нижче певної величини допомога надається обов'язково.

Додаткові освітні гранти – це субсидії, які надаються студентам коледжів у разі особливих фінансових труднощів (перевагу мають ті особи, які одержують грант Пелла). Однак отримання цього гранту залежить не тільки від матеріального становища студента, а й від фінансових можливостей вузу.

Позики (кредити) підлягають обов'язковому поверненню, причому деякі з них потрібно повертати ще під час навчання. Позики надаються з різних джерел, але основним є федеральний уряд. На сьогодні у США надаються такі види позик: Перкінга (Perkins Loan), Стеффорда (Stafford Loans), Плас позики (Plus Loans) і Додаткові позики для студентів (Supplemental Loans for Students). Позика Перкінга надається коледжем або університетом на пільго-

вих умовах і виплачується протягом певного періоду часу після закінчення навчання (в середньому під 5% річних з виплатою до 10 років). Також популярними є Плас позики та кредити Стеффорда, які надаються банками та іншими фінансовими установами батькам студентів. Таким чином, федеральні позики поділяють на дві основні групи: Програму прямих студентських позик (Direct Student Loan) і Програму сімейних освітніх позик (Family Education Loan).

Американська вища школа пропонує різного роду стипендії, більша частина яких надається для дослідницької діяльності. Розмір стипендій не залежить від фінансового становища студента. Так, на рівні бакалаврату враховується попередній рівень успішності (середній бал за школу чи довузівські курси), спортивні успіхи, належність до расово-етнічних меншин (для індіанців навчання майже скрізь безкоштовне), виняткові успіхи (стипендію може отримати голова студентської ради, редактор студентської газети та ін.), здобутки в навчанні або дослідницькій діяльності і т.д. На рівні постбакалаврату надаються кілька видів стипендій, які залежать від специфіки діяльності студента. Найбільш поширені стипендії – це дослідницькі (Research Assistantship), стипендіальні премії (Research Fellowship), викладацькі (Teaching Assistantship), стипендії стажера (Traineeship), стипендії асистента (Assistantship) та ін. [7, с.31].

Окрім стипендій, грантів і позик існує такий вид фінансової допомоги як робота для студентів під час навчання (Work-Study). Робота надається як у самому навчальному закладі, так і поза його межами. При цьому кількість робочих годин на тиждень обмежена, щоб робота не впливала на навчання. Для поліпшення свого фінансового становища студентам пропонують роботу, наприклад, у студмістечку 20 годин на тиждень під час навчання або повний робочий тиждень у період канікул.

Держава також виділяє деякі податкові пільги (знижки) студентам та їхнім сім'ям. Наприклад, податкові пільги надаються на фінансові заощадження, які зібрані батьками для навчання дітей, а також безпосередньо на його оплату. Так, відповідно до закону про надання допомоги платникам податків від 1997 р. для вищої освіти були введені дві податкові знижки – «Хоуп стипендія» (HOPE Scholarships) і «Лайфтайм Ленінг кредит» (Lifetime Learning Credit).

Загалом, значні масштаби державного і приватного фінансування вищої освіти США, а також наявність у вузів інших джерел доходів дозволяє проводити досить гнучку фінансову політику.

Література та джерела

1. Грішнова О. Розвиток вищої освіти в Україні: тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення / О.Грішнова // Вища школа. – 2001. – №2-3. – С.22-33
2. Каверина Э.Ю. Тенденции развития высшего образования США: дис. ... канд. пед. наук: 08.00.14 «мировая экономика» / Э.Ю.Каверина. – М., 2007. – 246 с.
3. Digest of Education Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nces.ed.gov/programs/digest/2011menu_tables.asp>. – загол. з екрану. – Мова англ.
4. National Association of Independent Colleges and Universities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.atlantahighered.org>>. – загол. з екрану. – Мова англ.
5. Джонстоун Д.Б. Система образования в США: структура, руководство, финансирование / Д.Б.Джонстоун // Университетское управление: практика и анализ. – 2003. – №5-6(28). – С.92-102
6. Галаган А.И. Финансовая помощь студентам в образовательной политике развитых зарубежных стран / Галаган А.И., Прянишникова О.Д., Сазонова Ю.Б / Под науч. ред. А.Я.Савельева. – М.: НИИВО, 2002. – 44 с.
7. Smith R.V. Graduate research. A Guide for Students in the sciences / R.V.Smith. – N.Y.: Plenum press, 1990. – 182 p.

В статье рассматриваются вопросы высшего образования и его финансовой поддержки. Подчеркивается необходимость в процессе реформирования отечественной системы высшего образования учитывать зарубежный опыт, в частности США, где существуют интересные формы финансовой помощи студенческой молодежи. В общем, значительные масштабы государственного и частного финансирования высшего образования США, а также наличие у вузов других источников доходов позволяет проводить достаточно гибкую финансовую политику.

Ключевые слова: США, высшее образование, финансовая поддержка.

This article deals with the problems of higher education. During last years the necessity of the essential changes in the field of higher education in Ukraine is actively discussed. It is underlined that serious changes in the field of higher education need financial support, including financial support of students. Reformation of the Ukrainian system of higher education can't be

successful without paying attention to the foreign experience, for example, the achievements of the USA, where the financial support of higher school is very important. Special attention has been paid in the article to the analyses of different forms of students' financial support (Research Assistantship, Research Fellowship, Teaching Assistantship, Traineeship, Assistantship, Pell Grants, Supplemental Educational Opportunity Grants, Perkins Loan, Stafford Loans, Plus Loans, Supplemental Loans for Students, Direct Student Loan, Family Education Loan, HOPE Scholarships, Lifetime Learning Credit). In general, large scale public and private funding of higher education in the USA as well the availability other revenue sources in universities allows to keep a flexible financial policy.

Key words: the USA, higher education, financial support.